

ביקורת ספר

<<< עופר סיטבון

בין המשקים לבין האופים:

ביקורת על ספרו של יובל אלבשן "תמיד פלורה"

יובל אלבשן, תמיד פלורה (ידיעות ספרים, 2009)

בלחש, את הדיציבלים הגבוהים". "תמיד פלורה", הרומן הראשון והמרגש שלו, הוא ניסיון נוסף מצידו לתת פתחון פה לפריפריה הישראלית, אלא שהפעם הוא עושה זאת באמצעים ספרותיים. מהמילואימניקים של מלחמת לבנון השנייה דרך ניצולי השואה המבוזים, ועד למפוני גוש קטיף - אלבשן מפנה מבט עכשווי אל אלו המצויים בשולי החברה וכותב עליהם באופן מפוכח וחומל. הספר מתאר את סיפורה הרב־דורי של משפחה שעלתה מעיראק והתגוררה בשכונת הקטמונים בירושלים. אנו מתוודעים אליו באמצעות מכתבים וסיפורים ביוגרפיים שכתב נעים לבתו אלה, ושאותם היא מוצאת בעת שהיא סוף־סוף באה לפנות את דירתו, חמש שנים לאחר מותו. דרכם היא מתוודעת בעיקר לסיפורים אודות פלורה, אחותו הגדולה של אביה, ושעל שמה היא נקראה עד שהחליטה לשנות את שמה.

"ראיית העולם הזאת כאילו כל מי שמתנגד לדרכך שייך לכוחות האופל ואת לבדך מייצגת את בני האור היא פשטנית מדי. המציאות מורכבת הרבה יותר מסתם מלחמה בין רע לטוב, לא?" "זה ברור מאליו", היא ביטלה בשנייה את חשיבות התוכנות שלי, כהרגלה ברגעים שהיא מרוגזת. אבל מה שאתה לא מביין זה שלפעמים אין ברירה. אין ברירה?"

'אי אפשר לעשות מאבקים באפור. או שאתה צודק לגמרי או שאתה לא נלחם בכלל. אם הכל עמום, איך תדע לאן לנווט? אם הכל באותה מידה וזה רק עניין של פרספקטיווה, אז מה יניע אותך? ... אל תהיה טהרן. במאבקים כאלו אנשים לא שומעים ניואנסים. בתוך ההמולה נשמעות רק צעקות ברורות. אל תעמיד פנים צדקניות כאלה'."

"אמא, תעשי לי קולות של עוני". נדהמתי. קולות של עוני? חזרתי על דבריה וניסיתי לחשוב מהר על תשובה טובה וכשלא הצלחתי אמרתי לה רק, מתוקה שלי לעוני אין קול. העוני שותק"

בספרו החשוב זרים במשפט - נגישות לצדק בישראל (הקיבוץ המאוחד, 2005), תיאר עורך־הדין הקהילתי יובל אלבשן את המכשולים ואת מחסומי הנגישות הרבים שמערכת המשפט מציבה בפני האוכלוסיות המוחלשות בישראל. בסוף הספר הוא הציע המלצות מדיניות שונות שבאמצעותן תוכל מערכת המשפט "להחזיר לקולם של המושתקים, שהתרגלו תמיד לדבר

מהמילואימניקים של מלחמת לבנון השנייה דרך ניצולי השואה המבוזים, ועד למפוני גוש קטיף - אלבשן מפנה מבט עכשווי אל אלו המצויים בשולי החברה וכותב עליהם באופן מפוכח וחומל

'אי אפשר לעשות מאבקים באפור. או שאתה צודק לגמרי או שאתה לא נלחם בכלל. אם הכל עמום, איך תדע לאן לנווט? אם הכל צודק באותה מידה וזה רק עניין של פרספקטיווה, אז מה יניע אותך?"

הפנתרים היו "הראשונים שנתנו מילים בפי שהושתק", כותבת פלורה בהקדמה לעבודת הדוקטורט שלה. הם היו "אנשים אמיתיים, ולא אג'נדות מהלכות", כמו כל "המתקני עולם האלה מהאוניברסיטה"

המתח הזה שבין האמונה במוביליות חברתית כנגזרת מכישרונו של היחיד לבין התפיסות הביקורתיות המדגישות שמוביליות זו תלויה לא פחות - ואף יותר - במבנים החברתיים נוכח בהיבטים שונים של הספר

"האופים" נוכח בהיבטים שונים של הספר. "נעים לא מן האופים. נעים משקים. נעים משקים", מיבבת פלורה - באחת הסצינות החזקות של הספר - לאחר שאביה הצליף בה בחגורתו רק בשל כך שיצאה להגנת נעים והעזה ללגלג עליו בפני כל המשפחה. דווקא רונה קוזלובסקי, בתה של פלורה ("בשבילך היא היתה 'תמיד פלורה', אבל בשבילי היא היתה גם 'לא תמיד אמא'", כתבה במרירות לנעים), מצליחה לבסוף "לעשות את זה" - היא פרופסור למשפטים באוניברסיטת הרווארד שזכתה ב"מדליית החירות הנשיאותית", העיטור האזרחי הגבוה ביותר בארצות הברית. אך מה ניתן ללמוד מכך שהצלחה זו יכולה היתה להיות מושגת רק הרחק מגבולות המשפחה, העדה והמדינה? "תמיד יש בחירה ואני לא מתכוונת לתת לאף אחד לבחור במקומי איך לחיות את חיי... יש מי שבוחר לחיות שפוף ויש מי שבוחר לחיות זקוף."

מצד שני, כפי שמלמדים דברים אלו שפלורה אומרת לנעים ערב מותה ממחלת סרטן שבה סירבה לטפל, היא רחוקה מלקדש את הפסיביות ואת קבלת הגורל. נראה כי צו הפעולה הנגזר מדברים אלו הוא פעולה מתמשכת, ובעיקר פוליטית, למען תיקון החברה. בכרך השני של "מעשי משפט" שיצא כעת לאור, פרסם אלבשן מאמר קצר על ברק אובמה. הלה שימש בראשית דרכו כעורך-דין קהילתי שעשה בעבודתו עם אוכלוסיות מוחלשות שימוש בכלים של הקשבה, העצמה ושיתוף. אלא שעד מהרה הבין כי שינוי חברתי אמיתי יושג רק באמצעות שילוב הכלים הללו בתוך שדה הפוליטיקה. כפי שאמר בראיון עיתונאי בשנת 1995: "אני רץ לפוליטיקה, למרות כל חסרונותיה, משום שרק בה יש כוחות לעשות את מה שבאמת חשוב בעיני: להעצים קהילות ולקדם שינוי של יחידים". חלומו, כך סיפר למראיין, הוא להשיב את הפוליטיקה לאזרחיה, להניע אותם לשוב ולהשתתף בה, בדיוק כפי שכעורך-דין הוא ביקש להשיב את המשפט למי שנזקק לו.

פלורה של אלבשן היא דמות שקשה לשכוח. היא כמו האישה הגדולה מן החלומות: גדולת גוף, חריפת לשון, בעלת לב ענק וחוש צדק מפותח. מספר אירועי מפתח עיצבו את אישיותה יוצאת הדופן. כך, למשל, אלימותו של אביה כלפיה ושתיקתה הנמשכת של אמה לא שיתקו אותה. להיפך, הן שימשו לה כדלק בעירה פנימי לפעול לנוכח העוול, כל עוול, בכל מקום: "איזו ברירה יש ליי? להפסיק לראות? לנקר לעצמי את העיניים? מה אתה רוצה שאני אעשה? שאשתוק כמו אמא?"

בהקשר זה, היותה מחאתם של הפנתרים השחורים, המתוארת באחד מסיפורי של נעים, נקודת מפנה חשובה. אף שהיא התאכזבה מיחסם לנשים שנטלו חלק במאבק, הפנתרים היו "הראשונים שנתנו מילים בפי שהושתק", כותבת פלורה בהקדמה לעבודת הדוקטורט שלה. הם היו "אנשים אמיתיים, ולא אג'נדות מהלכות", כמו כל "המתקני עולם האלה מהאוניברסיטה". היא עצמה לא הצליחה למצוא את דרכה בסבך הפוליטיקה של העולם האקדמי, למרות כישורי המחקר המוכחים שלה.

מכל מקום, התמות המרכזיות של מאבק הפנתרים - שאלת חלוקת המשאבים החברתיים והמתאם המובהק שבין מעמד סוציאלי-אקונומי לבין מוצא אתני - נוכחות כל הזמן ברקע הדברים. כך, למשל, אביהם של נעים ופלורה שינן באוזניהם שוב ושוב ש"אנחנו מן האופים". בכך כיוון לשר האופים המקראי שחלמו - שאותו פתר יוסף - היה "חלום הכי קטן של עבדים" ושכמוהו (הוא הוצא לבסוף להורג), גם בני המשפחה נדרו מראש לכישלון. לכן "עדיף להתרגל מראש שלא לחלום. ככה נחסוך לעצמנו את הנפילות". הנמכת הציפיות הזו, המאפיינת לא אחת את האוכלוסיות המוחלשות, מייצרת כמובן רגשות נחיתות וציפיות שמגשימות את עצמן אך היא גם משקפת, באופן עמוק יותר, תפיסה הרואה בריבוד החברתי ובישענות המעמדי את הגורמים המרכזיים הקובעים את עתידו של האדם. זאת, בניגוד לגישה המריטוקרטית, הרווחת במקומותינו, שלפיה ההתקדמות בסולם החברתי פתוחה בפני כל מי שמוכשר ומוכן לעבוד. כך, חולם שר המשקים בסיפור יוסף על הגפן המשתרגת, חלום גאוני שמסייע לו לשוב לתפקידו הרם בארמון פרעה.

המתח הזה שבין האמונה - המתדלקת מזה עשורים רבים את החלום האמריקאי - במוביליות חברתית כנגזרת מכישרונו של היחיד ("המשקים") לבין התפיסות הביקורתיות המדגישות שמוביליות זו תלויה לא פחות - ואף יותר - במבנים החברתיים

עופר סיטבון
הוא דוקטורנט
למשפטים
באוניברסיטת תל-
אביב ועורכו הראשי
של "מעשי משפט"
- כתב עת למשפט
ולתיקון חברתי.

✉ ofer@tamuz.org.il